BO'LAJAK PEDAGOGLARDA NUTQ KAMCHILIKLARI MAVJUD O'QUVCHILARNING FONEMATIK TALAFFUZINI RIVOJLANTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

Z.N.Azimova[1]

1. Osiyo xalqaro universiteti o`qituvchisi

Mas'ul muallif: Azimova Zebiniso Nasillo qizi, Osiyo xalqaro universiteti o`qituvchisi.

Received: 12 Noyabr 2026
Accepted: 17 Noyabr 2026
Published: 22 Noyabr 2026

Copyright: © 2026 by the author(s). Licensee Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi.

Iqtibos uchun: Azimova, Z. N. BO'LAJAK PEDAGOGLARDA NUTQ KAMCHILIKLARI MAVJUD O'QUVCHILARNING FONEMATIK TALAFFUZINI RIVOJLANTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH / Z. N. Azimova // Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi. — 2026. — T. 11, № 2. — B. 251–254.

Annotatsiya. Ushbu maqolada bo'lajak pedagoglarda nutq kamchiliklari mavjud o'quvchilarning fonematik talaffuzini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish masalalari yoritilgan. Fonematik talaffuzni shakllantirishda o'quvchilarning tovushlarni to'g'ri idrok etishi, farqlashi va nutqda aniq qo'llashiga qaratilgan logopedik hamda pedagogik yondashuvlar ko'rib chiqilgan. Shuningdek, bo'lajak pedagoglarning fonematik rivojlanishdagi qiyinchiliklarni aniqlash, individual ta'lim ehtiyojlarini hisobga olish va korreksion mashg'ulotlarni samarali tashkil etish kompetensiyalarini rivojlantirish masalalari asoslangan. Maqolada interfaol mashqlar, didaktik o'yinlar va izchil korreksion topshiriqlardan foydalanish orqali o'quvchilarning fonematik eshitishi, tovush talaffuzi hamda og'zaki nutqini rivojlantirish metodikasi ochib berilgan.

Kalit so'zlar: bo'lajak o'qituvchilar, pedagogik mahorat, innovatsion texnologiyalar, interfaol metodlar, kasbiy kompetensiya, ijodkorlik, pedagogik faoliyat, zamonaviy ta'lim, kasbiy tayyorgarlik.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДИКИ РАЗВИТИЯ ФОНЕМАТИЧЕСКОГО ПРОИЗНОШЕНИЯ У УЧАЩИХСЯ С РЕЧЕВЫМИ НАРУШЕНИЯМИ В ПРОЦЕССЕ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы совершенствования методики развития фонематического произношения у обучающихся с речевыми нарушениями в процессе подготовки будущих педагогов. Раскрываются логопедические и педагогические подходы, направленные на формирование у обучающихся умений правильно воспринимать и различать звуки речи, а также точно использовать их в собственной речи. Особое внимание уделяется развитию у будущих педагогов компетенций по выявлению трудностей фонематического развития, учёту индивидуальных образовательных потребностей и эффективной организации коррекционных занятий. Представлена методика использования интерактивных упражнений, дидактических игр и последовательных коррекционных заданий для развития фонематического слуха, звукопроизношения и устной речи обучающихся.

Ключевые слова: будущие педагоги, речевые нарушения, фонематическое произношение, фонематический слух, дифференциация звуков, логопедическая методика, коррекционное обучение, индивидуальный подход, дидактические игры, устная речь.

IMPROVING THE METHODOLOGY FOR DEVELOPING PHONEMIC PRONUNCIATION IN STUDENTS WITH SPEECH DISORDERS THROUGH THE TRAINING OF FUTURE TEACHERS

Abstract. This article examines ways to improve the methodology for developing phonemic pronunciation among pupils with speech disorders through the training of prospective teachers. It discusses speech therapy and pedagogical approaches that help pupils perceive and distinguish speech sounds accurately and use them correctly in speech. The article also considers how prospective teachers can develop the skills needed to identify difficulties in phonemic development, take individual learning needs into account, and organize effective corrective sessions. It describes a methodology that uses interactive exercises, didactic games, and sequenced corrective tasks to develop pupils' phonemic awareness, sound pronunciation, and oral speech.

Keywords: future teachers, pedagogical skills, innovative technologies, interactive methods, professional competence, creativity, pedagogical activity, modern education, professional training.

Kirish. Ta'limning zamonaviy bosqichida o'quvchilarning individual rivojlanish xususiyatlarini hisobga olish, ularning ta'lim jarayonida to'laqonli ishtirok etishini ta'minlash va yuzaga keladigan qiyinchiliklarga o'z vaqtida pedagogik yordam ko'rsatish muhim vazifalardan sanaladi. Bu vazifalar nutqida kamchiliklari bo'lgan o'quvchilar bilan ishlashda yanada dolzarb tus oladi. Chunki nutq bolaning atrofdagilar bilan muloqot qilishi, o'quv ma'lumotlarini idrok etishi, o'z fikrini ifodalashi hamda bilim va ko'nikmalarini

namoyon etishida asosiy vositalardan biridir. Nutqning tovush tomonidagi qiyinchiliklar esa o‘quvchining og‘zaki muloqotiga, nutqiy faolligiga va ta’lim topshiriqlarini bajarishiga ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Nutq kamchiliklari mavjud o‘quvchilar bilan olib boriladigan pedagogik va korreksion ishlarning muhim yo‘nalishlaridan biri fonematik rivojlanishni qo‘llab-quvvatlashdir. Fonematik rivojlanish deganda nutq tovushlarini eshitib idrok etish, ularni bir-biridan farqlash, so‘z tarkibidagi o‘rnini aniqlash hamda tovushlarni nutqda tegishli tarzda qo‘llash bilan bog‘liq ko‘nikmalar tushuniladi. Ushbu jarayon fonematik eshitish, fonematik idrok, tovush tahlili va sintezi, artikulyatsion harakatlar hamda to‘g‘ri tovush talaffuzi bilan uzviy bog‘liq. Shu jihatdan maqola mavzusidagi “fonematik talaffuz” tushunchasi tovushlarni nutqda to‘g‘ri va farqlanuvchan talaffuz qilishni, shuningdek, bu talaffuzni ta’minlaydigan fonematik idrok va artikulyatsion ko‘nikmalarni shakllantirish jarayoni sifatida qaraladi.

Tovush talaffuzidagi qiyinchiliklar turlicha namoyon bo‘lishi mumkin. Ayrim o‘quvchilar ma’lum tovushlarni talaffuzda almashtiradi yoki tushirib qoldiradi, boshqalari esa akustik yoki artikulyatsion jihatdan o‘xshash tovushlarni farqlashda qiynaladi. Ba’zi hollarda bola tovushni alohida talaffuz qila olsa-da, uni bo‘g‘in, so‘z va mustaqil nutq tarkibida barqaror qo‘llay olmaydi. Shu sababli korreksion ishlarni faqat tovushni alohida talaffuz qildirish bilan cheklash yetarli bo‘lmaydi. Tovushni eshitish orqali ajratish, talaffuzdagi farqni anglash, tovushni bo‘g‘in va so‘zlarda mustahkamlash, so‘ngra uni jumla va kundalik muloqotga ko‘chirishni qamrab oladigan izchil yondashuv zarur. Fonematik ko‘nikmalarning yetarli shakllanmaganligi o‘quvchining nutqiy faoliyatida turli qiyinchiliklarni keltirib chiqarishi mumkin. Masalan, tovushlarni farqlashdagi qiyinchilik so‘zning tovush tarkibini tahlil qilish, tovush va harf munosabatini anglash, o‘qish hamda yozish jarayonlarida xatolarga yo‘l qo‘yish bilan bog‘liq bo‘lishi ehtimol. Biroq har bir o‘quvchining nutqiy holati o‘ziga xos bo‘lgani sababli, bunday qiyinchiliklarni umumiy taxminlar bilan izohlash emas, balki individual tekshiruv va kuzatuv natijalariga tayangan holda baholash lozim. Ta’lim jarayonida bolaning nutqiy imkoniyatlari, yoshi, o‘zlashtirish sur’ati va yordamga bo‘lgan ehtiyoji hisobga olinishi kerak. Fonematik talaffuzni rivojlantirish metodikasini takomillashtirishda mashg‘ulotlarning mazmuni va ketma-ketligini ilmiy-pedagogik asosda belgilash muhimdir. Dastlab o‘quvchining tovushlarni eshitish va farqlash qobiliyati, talaffuz holati, artikulyatsion apparat harakatlari hamda tovushlarni turli nutqiy sharoitlarda qo‘llashi o‘rganiladi. Keyingi bosqichlarda tovushlarni farqlashga qaratilgan tinglash topshiriqlari, tovushning so‘zdagi o‘rnini aniqlash mashqlari, artikulyatsion mashqlar va talaffuzni mustahkamlovchi topshiriqlardan foydalaniladi. O‘zlashtirilgan ko‘nikmalarni nutqiy vaziyatlarda qo‘llash uchun bo‘g‘in, so‘z, so‘z birikmasi, gap va bog‘langan nutq darajasidagi mashqlar bosqichma-bosqich tashkil etiladi. Mazkur ishda didaktik o‘yinlar va interfaol mashqlardan foydalanish o‘quvchilarning faol ishtirokini ta’minlashga yordam beradi. Masalan, tovushlarni eshitib tanish, farqli tovushlar qatnashgan so‘zlarni ajratish, rasm asosida kerakli tovush ishtirok etgan so‘zlarni topish, tovushning so‘z boshida, o‘rtasida yoki oxirida kelishini aniqlashga qaratilgan topshiriqlar ta’limiy maqsadga muvofiq tanlanishi mumkin. Bunday topshiriqlar o‘quvchining yoshiga, nutqiy imkoniyatiga va mashg‘ulot maqsadiga moslashtirilgandagina samarali bo‘ladi. Mashqlarni tanlashda topshiriqning tushunarliligi, murakkablik darajasi, takrorlash imkoniyati va o‘quvchining natijasini kuzatish mezonlari e’tiborga olinadi. Metodikani takomillashtirish masalasi bo‘lajak pedagoglarni kasbiy faoliyatga tayyorlash bilan ham chambarchas bog‘liq. Bo‘lajak pedagog nutq kamchiligi mavjud o‘quvchining xususiyatlarini kuzata olishi, ta’lim jarayonidagi qiyinchiliklarni o‘z vaqtida payqashi va bolaning imkoniyatlariga mos pedagogik yordamni tashkil etishi lozim. Bunda pedagog o‘z vakolati doirasida ta’limiy qo‘llab-quvvatlashni amalga oshiradi, logopedik tashxis yoki davolashga oid xulosalarni mustaqil belgilamaydi. Zarurat tug‘ilganda, u logoped, psixolog, ota-ona va boshqa mutaxassislar bilan hamkorlikda ish olib boradi. Bunday hamkorlik o‘quvchiga ko‘rsatiladigan yordamning izchil bo‘lishi, mashg‘ulotlarda shakllangan ko‘nikmalarning kundalik muloqotda mustahkamlanishi uchun muhimdir. Bo‘lajak pedagoglarning tayyorgarligi faqat nazariy bilimlarni egallash bilan cheklanmasligi kerak. Ular fonematik rivojlanishning asosiy tarkibiy qismlarini tushunish, nutqiy qiyinchiliklarni pedagogik kuzatish, mashqlarni maqsadga muvofiq tanlash, o‘quvchining javoblarini tahlil qilish va ta’limiy natijalarni qayd etish ko‘nikmalariga ham ega bo‘lishi zarur. Shuningdek, bo‘lajak pedagoglar o‘quvchining xatosini keskin tanqid qilmasdan, to‘g‘ri nutqiy namunani taqdim etish, mashqni qulay sur’atda takrorlash va muvaffaqiyatni rag‘batlantirish kabi pedagogik yondashuvlarni amaliyotda qo‘llay olishlari lozim. Bu talablar ularni inklyuziv va maxsus ta’lim muhitida samarali faoliyat yuritishga tayyorlashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, amaliyotda fonematik talaffuzni rivojlantirish bo‘yicha mashqlarni tanlash, ularni o‘quvchining individual xususiyatlariga moslashtirish va shakllangan ko‘nikmalarni mustaqil nutqqa ko‘chirish masalalari bo‘lajak pedagoglardan puxta metodik tayyorgarlikni talab qiladi. Mashg‘ulotlar ayrim hollarda tovushni takrorlash bilan chegaralanib qolishi, o‘quvchining tovushni eshitish orqali farqlashi va kundalik nutqda to‘g‘ri qo‘llashini kuzatishga yetarli e’tibor berilmasligi mumkin. Shu sababli fonematik talaffuzni rivojlantirish jarayonini bosqichli, individual va amaliy faoliyatga yo‘naltirilgan tarzda tashkil etish metodikasini takomillashtirish zarurati yuzaga keladi. Mazkur maqolaning maqsadi bo‘lajak pedagoglarda nutq kamchiliklari mavjud o‘quvchilarning fonematik talaffuzini rivojlantirish metodikasini takomillashtirishga doir pedagogik yondashuvlarni ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan yoritishdan iborat. Maqolada fonematik rivojlanishning mazmuni, tovush talaffuzini shakllantirish bosqichlari, mashqlar va didaktik o‘yinlardan foydalanish imkoniyatlari, shuningdek, bo‘lajak pedagoglarning kasbiy tayyorgarligiga qo‘yiladigan talablar ko‘rib chiqiladi. Ushbu yo‘nalishdagi metodik ishlar o‘quvchilarning tovushlarni idrok etish, farqlash va nutqda qo‘llash ko‘nikmalarini rivojlantirishga hamda bo‘lajak pedagoglarning korreksion-pedagogik faoliyatga tayyorgarligini kuchaytirishga qaratiladi.

Muhokama. Nutq kamchiliklari mavjud o‘quvchilarning fonematik talaffuzini rivojlantirish nutq tovushlarini to‘g‘ri talaffuz qilish bilan birga, ularni eshitib idrok etish, farqlash va nutqiy vaziyatlarda qo‘llash ko‘nikmalarini shakllantirishni ham nazarda tutadi. Shu bois bu yo‘nalishdagi ishlarni alohida tovushni takrorlatish bilan cheklash yetarli emas. O‘quvchi

tovushni eshitish orqali taniy olishi, uni o‘xshash tovushlardan farqlashi, talaffuzdagi farqni anglashi va tovushni turli nutqiy birliklarda to‘g‘ri qo‘llashi lozim. Bu ko‘nikmalarning o‘zaro bog‘liqligi mashg‘ulotlarni yaxlit va izchil rejalashtirishni talab qiladi. Korreksion ishlarni bosqichma-bosqich tashkil etish mazkur metodikaning muhim jihatlaridan biridir. Dastlab o‘quvchining tovushlarni eshitib farqlashi va talaffuz holati kuzatiladi. Keyin aniqlangan ehtiyojlarga mos mashqlar tanlanib, tovushni farqlash va talaffuz qilish ko‘nikmalari shakllantiriladi. O‘zlashtirilgan ko‘nikmalarni bo‘g‘in, so‘z, gap va bog‘langan nutqda qo‘llashga yo‘naltirish ularni kundalik muloqotda mustahkamlashga yordam beradi. Keyingi bosqichga o‘tish o‘quvchining mashqlarni qay darajada bajarayotgani kuzatilgandan so‘ng belgilanadi. Metodikani tanlashda o‘quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish zarur. Bir xil tovushni talaffuz qilish bilan bog‘liq qiyinchilik turli o‘quvchilarda turlicha namoyon bo‘lishi mumkin. Ayrim o‘quvchilar tovushlarni eshitib farqlashda, boshqalari tovushni talaffuz qilishda yoki to‘g‘ri talaffuzni mustaqil nutqda saqlashda qiynaladi. Shu sababli mashg‘ulotlarning mazmuni har bir o‘quvchining aniqlangan ehtiyojiga moslashtirilishi lozim. Topshiriқlarning murakkabligi, davomiyligi va такрорланиш миқдори ҳам o‘quvchining yoshi, diqqati va nutqiy imkoniyatlariga qarab belgilanadi. Didaktik o‘yinlar va interfaol topshiriqlar fonematik talaffuzni rivojlantirish uchun amaliy imkoniyat yaratadi. Biroq ularning samarasi o‘yin shaklining o‘zidan ko‘ra, aniq pedagogik maqsadga muvofiq tanlanishi va natijasi kuzatib borilishiga bog‘liq. Masalan, tovushlarni eshitib aniqlash, farqli tovushlar qatnashgan so‘zlarni taqqoslash yoki tovushning so‘zdagi o‘rnini topish mashqlari ma’lum ko‘nikmalarni rivojlantirishga qaratiladi. O‘quvchi topshiriqni bajarganida pedagog uning javobini tahlil qiladi, zarur bo‘lsa, tovushning to‘g‘ri talaffuz namunasini ko‘rsatadi va mashqni o‘quvchining imkoniyatiga moslashtiradi. Shunda o‘yinlar o‘quвчининг faolligini qo‘llab-quvvatlaydigan maqsadli ta’lim vositasiga aylanadi. Bo‘lajak pedagoglarni tayyorlashda nazariy bilim va amaliy ko‘nikmalar uyg‘unligini ta’minlash muhim. Talaba fonematik rivojlanishning asosiy tarkibiy qismlarini bilishi bilan birga, o‘quvchining javoblarini kuzatish, mos mashqlarni tanlash va bajarilgan ish natijalarini qayd etish ko‘nikmalariga ham ega bo‘lishi kerak. Bunday tayyorgarlik pedagogga nutqiy qiyinchiliklarni o‘z vaqtida payqash va ta’lim jarayonini o‘quvchining ehtiyojlariga moslashtirish imkonini beradi. Nutq kamchiligini aniqlash, tashxis qo‘yish yoki logopedik xulosa berish esa tegishli mutaxassis vakolatiga kiradi. Pedagog o‘z vazifasi doirasida o‘quvchini ta’lim jarayonida qo‘llab-quvvatlaydi hamda zarur hollarda logoped va oila bilan hamkorlik qiladi. Mashg‘ulotlar izchilligini ta’minlash uchun o‘quvchining rivojlanish dinamikasini muntazam kuzatib borish lozim. Bunda o‘quvchining alohida tovushni to‘g‘ri talaffuz qilishi bilan birga, tovushni eshitib farqlashi, so‘z tarkibida aniqlashi va mustaqil nutqda qo‘llay olishi ham e’tiborga olinadi. Kuzatuv natijalariga qarab mashqlar takrorlanadi, murakkablashtiriladi yoki qayta moslashtiriladi. Bu yondashuv ta’limiy ish natijalarini baholash va keyingi mashg‘ulotlar mazmunini rejalashtirishga yordam beradi. Umuman olganda, fonematik talaffuzni rivojlantirish metodikasini takomillashtirish eshitib idrok etish, tovushlarni farqlash va ularni nutqda qo‘llash jarayonlarini o‘zaro bog‘liq holda tashkil etishni talab qiladi. Ishni o‘quvchining individual ehtiyojlariga mos, bosqichli va muntazam olib borish bo‘lajak pedagoglarning kasbiy tayyorgarligini amaliy mazmun bilan boyitadi. Ta’lim amaliyotida mashqlar maqsadini aniq belgilash, o‘quvchining o‘ziga xos xususiyatlarini hisobga olish va zarur hollarda mutaxassislar bilan hamkorlik qilish muhim metodik shartlar hisoblanadi.

Natija. Mavzuga oid pedagogik va logopedik yondashuvlarning nazariy tahlili fonematik talaffuzni rivojlantirishni bir-birini to‘ldiruvchi jarayonlar majmui sifatida talqin qilish imkonini berdi. Ushbu jarayonda fonematik idrok, tovushlarni akustik va artikulyatsion belgilari bo‘yicha farqlash, tovushni to‘g‘ri talaffuz qilish hamda talaffuz ko‘nikmasini mustaqil nutqda qo‘llash o‘zaro bog‘liq tarkibiy qismlar sifatida belgilandi. Bu tarkibiy qismlardan birining yetarli shakllanmagani boshqa ko‘nikmalarning mustahkamlanishiga ham ta’sir qilishi mumkin. Shu sababli korreksion-pedagogik ishni faqat tovush talaffuzini shakllantirishga qaratish emas, balki tovushni idrok etishdan boshlab nutqda qo‘llashgacha bo‘lgan jarayonni izchil tashkil etish muhim metodik xulosa sifatida aniqlandi. Tahlil natijasida fonematik talaffuzni rivojlantirish metodikasining mazmuni to‘rtta o‘zaro bog‘liq yo‘nalish asosida tizimlashtirildi: diagnostik-kuzatuv, idrokiy-differensial, talaffuz-artikulyatsion va kommunikativ mustahkamlash yo‘nalishlari. Diagnostik-kuzatuv yo‘nalishida o‘quvchining tovushlarni eshitib farqlashi, talaffuz holati va tovushni nutqda qo‘llashi pedagogik kuzatuv orqali o‘rganiladi. Idrokiy-differensial yo‘nalish tovushlarni eshitib tanish, o‘xshash tovushlarni taqqoslash va so‘z tarkibidan kerakli tovushni aniqlash topshiriqlarini qamrab oladi. Talaffuz-artikulyatsion yo‘nalishda tovushni hosil qilish uchun zarur artikulyatsion harakatlar va to‘g‘ri talaffuz namunasi ustida ishlanadi. Kommunikativ mustahkamlash yo‘nalishida shakllangan talaffuz ko‘nikmasi bo‘g‘in, so‘z, gap va mustaqil nutqda qo‘llanadi. Mazkur yo‘nalishlarni ketma-ket amalga oshirish metodikaning bosqichli tuzilishini belgilaydi. Birinchi bosqichda o‘quvchining mavjud ko‘nikmalari aniqlanib, individual ta’limiy ehtiyojlari qayd etiladi. Ikkinchi bosqichda tovushni eshitib farqlash va uning so‘z tarkibidagi o‘rnini aniqlash mashqlari tanlanadi. Uchinchi bosqichda to‘g‘ri talaffuzni shakllantirish va uni turli nutqiy birliklarda mustahkamlash ko‘zda tutiladi. Yakuniy bosqichda o‘quvchining tovushni nazorat qilinadigan mashqdan mustaqil nutqiy vaziyatga ko‘chira olishi kuzatiladi. Bosqichlar qat’iy bir xil muddat bilan belgilanmaydi; keyingi bosqichga o‘tish o‘quvchining topshiriqlarni bajarish xususiyatlari va erishgan natijalarini kuzatish asosida rejalashtiriladi. Metodik tahlil natijalariga ko‘ra, o‘quvchining rivojlanishini kuzatishda quyidagi ko‘rsatkichlardan foydalanish mumkin: tovushni eshitib taniy olishi; o‘xshash tovushlarni farqlashi; tovushning so‘zdagi o‘rnini aniqlashi; tovushni mashq va nutqiy birliklarda to‘g‘ri talaffuz qilishi; shakllangan ko‘nikmani mustaqil nutqda qo‘llashi. Ushbu ko‘rsatkichlar o‘quvchining holatini tizimli qayd etish va mashg‘ulot mazmunini moslashtirishga xizmat qiladi. Biroq ularni baholashda yagona topshiriq yoki bir martalik kuzatuvga tayanish to‘g‘ri xulosa chiqarish uchun yetarli bo‘lmaydi. Natijalarni turli topshiriqlar va nutqiy vaziyatlarda takroriy kuzatish asosida tahlil qilish lozim. Metodikaning mazmunini individuallashtirish ham muhim natijalardan biri sifatida belgilandi. Mashqlar o‘quvchining qaysi jarayonda ko‘proq qiynalayotganiga qarab tanlanadi:

tovushni eshitib farqlash, uni talaffuz qilish yoki mustaqil nutqda qo‘llash. Masalan, tovushlarni farqlashda qiyinchilik kuzatilsa, tinglab topish va taqqoslash topshiriqlariga; tovushni hosil qilishda qiyinchilik bo‘lsa, tegishli artikulyatsion mashqlarga; talaffuzni mustaqil nutqqa ko‘chirishda muammo bo‘lsa, so‘z, gap va muloqot vaziyatlaridagi mashqlarga ko‘proq e’tibor qaratiladi. Shu tariqa mashq tanlash umumiy tavsiyaga emas, kuzatuvda aniqlangan ehtiyojga asoslanadi.

Didaktik o‘yinlar va interfaol mashqlar metodik tizimda yordamchi vosita sifatida asoslandi. Ularning tanlanishi ko‘ngilochar shakliga emas, rivojlantirilishi ko‘zlangan ko‘nikmaga muvofiq bo‘lishi kerak. Har bir topshiriq uchun maqsad, bajarish sharti, kutiladigan javob va kuzatiladigan ko‘rsatkich oldindan belgilanadi. Bu talab mashg‘ulotni rejalashtirilgan pedagogik jarayon sifatida tashkil etish, o‘quvchining faoliyatini kuzatish va zarur hollarda topshiriqni qayta moslashtirish imkonini beradi. Bo‘lajak pedagoglarni tayyorlash nuqtayi nazaridan tahlil ularning kasbiy tayyorgarligi uch yo‘nalishda shakllanishi lozimligini ko‘rsatdi: fonematik rivojlanish haqidagi nazariy bilimlar; pedagogik kuzatuv va ta’limiy topshiriqlarni moslashtirish ko‘nikmalari; logoped, psixolog va oila bilan hamkorlik qilishga tayyorgarlik. Pedagog o‘quvchining nutqiy faoliyatidagi qiyinchiliklarni sezishi va ta’lim jarayonida qo‘llab-quvvatlashi mumkin, biroq logopedik tashxis va maxsus korreksion xulosalar tegishli mutaxassis vakolatiga kiradi. Bu vakolat chegaralarini anglash bo‘lajak pedagogning mas’uliyatli va kasbiy jihatdan to‘g‘ri faoliyat yuritishi uchun zarur. Shunday qilib, nazariy-metodik tahlil fonematik talaffuzni rivojlantirishda tarkibiy ko‘nikmalarni birgalikda hisobga olish, mashqlarni individual ehtiyojlarga mos tanlash, bosqichlilikni ta’minlash va rivojlanish ko‘rsatkichlarini muntazam kuzatish zarurligini ko‘rsatdi. Ushbu natijalar mavzuning nazariy tahliliga asoslangan metodik xulosalardir. Metodikaning amaliy samaradorligini aniqlash uchun uni ta’lim amaliyotida sinab ko‘rish, baholash mezonlarini oldindan belgilash va tajriba natijalarini tizimli tahlil qilish talab etiladi.

Xulosa. Nutq kamchiliklari mavjud o‘quvchilarning fonematik talaffuzini rivojlantirish tovushni to‘g‘ri aytishga o‘rgatishdan kengroq jarayon bo‘lib, tovushlarni eshitib idrok etish, farqlash, talaffuz qilish va mustaqil nutqda qo‘llash ko‘nikmalarini birgalikda shakllantirishni nazarda tutadi. Shu sababli mashg‘ulotlar alohida tovushni takrorlash bilan cheklanmasdan, tovushni bo‘g‘in, so‘z, gap va bog‘langan nutqda mustahkamlash bosqichlarini qamrab olishi lozim.

Metodik ishlarning samarali tashkil etilishi o‘quvchining individual nutqiy ehtiyojlarini hisobga olishga, mashqlarni izchil tanlashga va o‘zlashtirish jarayonini muntazam kuzatishga bog‘liq. Tinglab farqlash, tovushni aniqlash, artikulyatsion mashqlar, didaktik o‘yinlar va nutqiy topshiriqlar maqsadga muvofiq ketma-ketlikda qo‘llanganda, o‘quvchiga zarur ko‘nikmalarni turli nutqiy vaziyatlarda mashq qilish imkoniyati yaratiladi. Bo‘lajak pedagoglarni tayyorlash jarayonida fonematik rivojlanish haqidagi nazariy bilimlarni amaliy ko‘nikmalar bilan boyitish zarur. Pedagog o‘quvchining nutqiy faoliyatini kuzatish, ta’limiy topshiriqlarni moslashtirish, natijalarni qayd etish va logoped hamda oila bilan hamkorlik qilishga tayyor bo‘lishi kerak. Bunday tayyorgarlik nutq kamchiliklari mavjud o‘quvchilarning ta’lim jarayonidagi ehtiyojlarini hisobga olishga yordam beradi. Shunday qilib, bo‘lajak pedagoglarda fonematik talaffuzni rivojlantirish metodikasini takomillashtirishning asosiy yo‘nalishlari individual yondashuv, bosqichli mashg‘ulotlar, maqsadli didaktik topshiriqlar va mutaxassislararo hamkorlikdan iborat. Keyingi amaliy tadqiqotlarda ushbu metodik yo‘nalishlarni mashg‘ulotlarda sinab ko‘rish, o‘quvchilarning boshlang‘ich va yakuniy ko‘rsatkichlarini taqqoslash hamda natijalarni mezonlar asosida baholash tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

[1] O‘zbekiston Respublikasi. “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun. O‘RQ-637-son, 23.09.2020. – Toshkent, 2020.

[2] O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. “Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-4860-son qaror, 13.10.2020.

[3] O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. “Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to‘g‘risida”gi 638-son qaror, 12.10.2021.

[4] O‘zbekiston Respublikasi. “Nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari to‘g‘risida”gi Qonun. O‘RQ-641-son, 15.10.2020. – Toshkent, 2020.

[5] O‘zbekiston Respublikasi. “Nogironlar huquqlari to‘g‘risidagi Konvensiyani ratifikatsiya qilish haqida”gi Qonun. O‘RQ-695-son, 07.06.2021. – Toshkent, 2021

[6] Ayupova, M. Y. Logopediya: darslik. – Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2007. – 560 b

[7] Mo‘minova, L. R. Bolalarni logopedik tekshirish va o‘qitish. – Toshkent: O‘qituvchi, 1992.

[8] Shomahmudova, R. Sh., Mo‘minova, L. R. Bolalar nutqidagi nuqsonlar va ularni bartaraf etish. – Toshkent: Turon-Iqbol, 2007. – 96 b.

[9] Shodiyeva, Q. S. Maktabgacha yoshdagi bolalarni to‘g‘ri talaffuzga o‘rgatish. – Toshkent: O‘qituvchi, 1995.

[10] Nurkeldiyeva, D. A., Ayupova, M. Yu., Ahmedova, Z. M. Barmoqlar mashqi va logopedik o‘yinlar. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2007.